

NICULESCU

Ordinea viitoare a lumii

ANDREI MARGA

Ediția a II-a,
revizuită și adăugită

Andrei Marga

ORDINEA VIITOARE A LUMII

Ediția a II-a, revizuită și adăugită

NICULESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MARGA, ANDREI

Ordinea viitoare a lumii / Andrei Marga. - Ed. a 2-a, reviz. și adăug. -

București : Editura Niculescu, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-38-0878-4

327

339

© Editura NICULESCU, 2023

Bd. Regiei 6D, 060204 – București, România

Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 314 88 55

E-mail: editura@niculescu.ro

Internet: www.niculescu.ro

Comenzi online: www.niculescu.ro

Comenzi e-mail: vanzari@niculescu.ro

Comenzi telefonice: 0724 505 380, 021 312 97 82

Redactor: Anca Natalia Florea

Tehnoredactor: Lucian Curteanu

Design copertă: Carmen Lucaci

ISBN 978-606-38-0878-4

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial **OXFORD UNIVERSITY PRESS** în România.

E-mail: oxford@niculescu.ro; Internet: www.oxford-niculescu.ro

Cuprins

Prefață	9
Introducere	13
Partea I: PREMISE	25
Dezordinea actuală	26
Dereglarea lumii?	31
Sensul istoriei actuale	36
Disprețul teoriei – sursă de neajunsuri	47
Blocade politice	59
Părăsirea dogmelor	68
Aluviunile Marii Resetări	75
În ce societate trăim?	84
Partea a II-a: ISTORIE RECENTĂ	89
Societatea mondială	90
Lumile istoriei contemporane	94
Noul declin al Europei?	100
Lumea de după 2010	105
Europeni despre ordinea lumii	119
Declinul neoliberalismului	124
Raporturile dintre supraputeri	129
Arta războiului astăzi	135
Scindarea lumii	140
Cristocentrismul în relația pontifilor	146

Partea a III-a: AGENDA INTERNAȚIONALĂ**A LUMII ACTUALE 155**

Provocarea sărăciei	156
Istorie ecologică	160
Corectura globalizării	163
Erori privind economia	169
Postdemocrația	175
Fenomenul cleptocrației	180
Oprirea terorismului	187
Deficitul de legitimitate	197
Un nou multilateralism?	200
Riscuri în societatea mondială	204
Guvernarea lumii?	215
Reconstrucția suveranității	225
Geografia și politica externă	232
Nevoia de viziune	240

Partea a IV-a: ACTORII PRINCIPALI 247***Statele Unite ale Americii* 248**

Impactul pragmatismului american	248
Cum se concepe politica Americii?	257
Lumea ce se anunță	264
Schimbări la Casa Albă	268
Temele lui Donald Trump	276
Praguri	280
Noua președinție americană	283
Decuplarea SUA – China	291
Resurse americane	297

***China* 304**

De la „deșteptarea Chinei” la „visul chinez”	304
Modernizare, dezvoltare, politică externă	311
Armonia ca politică externă	317
Creștinismul chinez	322
Confucius astăzi	329

Dezbaterea în jurul Chinei	340
Cooperarea SUA – China nu are alternativă.	350
Război SUA – China?	359
Vederile Chinei.	367
<i>Europa, în fața schimbării.</i>	375
Europa, încotro?	375
Islamizarea Europei?	381
Democratizarea Uniunii Europene?	387
O nouă emancipare în Europa?	394
Dacă Uniunea Europeană eșuează.	400
Dificultățile Uniunii Europene.	406
Suveranitatea națională în Europa de azi	414
Viitorul în Răsăritul european	420
<i>Refacerea Rusiei</i>	423
Năzuințele Rusiei	423
Vederile lui Vladimir Putin.	431
Relațiile majore ale Rusiei	442
Războiul și răspunderea globală.	454
<i>Ucraina și supraputerile</i>	462
Ucraina în relația supraputerilor	462
Pas cu pas spre război	469
<i>Revenirea Germaniei</i>	476
O reconstrucție exemplară	476
Germania între supraputeri	479
Anul mării alegeri.	490
Înnoirea Germaniei	496
Profilarea Germaniei	500
<i>Franța, în căutarea rolului propriu</i>	509
Republicanismul democratic	509
Repere franceze.	512

<i>Marea Britanie – aspirația globală</i>	518
Brexitul și urmările sale	518
<i>Islamul politic de astăzi</i>	525
Terorism și religie	525
Încotro se îndreaptă țările arabe?	536
<i>Israelul în lumea lui Goliath.</i>	549
Antisemitismul de astăzi	549
Viitorul Israelului	560
<i>Puteri emergente</i>	569
Cotitura Turciei?	569
O nouă putere – Iranul?	579
<i>Aspiranți.</i>	586
Polonia ca putere	586
Ungaria ca factor politic	589
<i>Încheiere</i>	595
Curajul de a înfrunta realitatea	595
Răspunderea politică	602
<i>Bibliografie selectivă</i>	611

Prefață

Prin ordinea lumii sunt desemnate regulile de organizare a lumii, încât aceasta să asigure conviețuirea diferitelor popoare, țări, culturi și civilizații, dar și să fie controlabilă. Evident că acest concept a fost posibil doar în condițiile asumării unității lumii. El s-a impus abia atunci când s-a perceput schimbarea organizării date. O astfel de percepție a fost ocazionată de încheierea Păcii Westfalice, care i-a oferit prilejul lui Immanuel Kant să generalizeze principii într-o doctrină a păcii eterne.

Conceptul a pătruns în decizii politice odată cu tentativa lui Woodrow Wilson (fost președinte al SUA) de a organiza Liga Națiunilor ca un for ce asigură conviețuirea națiunilor pe temelia dreptului. Atunci s-a vorbit despre noua ordine a lumii. Ideea a fost reluată în limbajul național-socialismului, care a militat pentru o ordine a lumii având pivotul în Germania. Pentru generațiile din care facem parte noua ordine a lumii a devenit o temă de reflecție odată cu declarațiile din 1990 ale lui George Bush, care, în urma discuțiilor cu Mihail Gorbaciov, a propus o ordine a lumii ferită de neînțelegerile și conflictele anterioare.

În jurul anului 2010, din multe direcții a fost clar că ordinea existentă a lumii se schimbă. Pentru o filosofie ce vrea să fie expresia a ceea ce trăiesc oamenii și să rămână, cum spunea Hegel, prinderea în concepte a timpului respectiv, tema ordinii lumii este una nu doar inevitabilă, ci și crucială. În raport cu această temă o filosofie se verifică. Numai abordarea ei dă măsura ducerii la capăt a demersului filosofic.

Există, desigur, angajați în filosofie care sunt absorbiți de teme circumscrise, adesea parohiale, totuși, față de marea temă a filosofiei, care este condiția umană în lumea dată. Cursul filosofiei înseși a apucat uneori pe calea acestor teme – de pildă, în anii douăzeci, tema limbajului, apoi tema apartenenței propozițiilor la știință, mai târziu tema comunicării. Dar filosofia la propriu este doar acolo unde lumea și organizările ei ajung să fie tematizate, iar multe alte chestiuni, culminând cu ordinea lumii, sunt supuse investigației. Filosofia rămasă la fragmente în raport cu întregul experienței este o contradicție în termeni.

Angajatul în filosofie poate evita sau ocoli teme, sub orice pretext sau teme real. Mulți angajați o și fac socotindu-se doar slujbași. De aici și sărăcia lor de inițiative. Dar ei nu pot contrazice impresia că abandonează ceea ce era de lămurit. Filosofia fără atitudine este doar un alt mod al vieții funcționărești. Iar filosofia ce nu dă orientări în lume nu este încă filosofie.

Cu asemenea convingere am procedat la investigarea ordinii lumii. Fiind desemnat ministru al Afacerilor Externe (2012), am concentrat cercetarea mea asupra ordinii viitoare a lumii. Această cercetare a luat în final forma cărții *Ordinea viitoare a lumii* (2017).

Asumpțiile primei ediții a cărții de față – derivarea sensului istoriei din interacțiunea sistemelor economic, politic, militar și cultural, schimbarea lumii din jurul anului 2010, preluarea conducerii de către o geometrie variabilă a supraputerilor, urcarea pe prima scenă a noi actori statali, nevoia cultivării viziunilor integratoare ale experiențelor spre a face față dezordinii și explicitarea de premise filosofice ale abordărilor – s-au confirmat. S-au confirmat și analizele de detaliu.

Această confirmare m-a încurajat la examinarea de noi fapte, inclusiv a conflictelor armate care au apărut pe scenă după o perioadă relativ lungă de pace. Ediția a doua a cărții *Ordinea viitoare a lumii* s-a impus mai ales ca urmare a nevoii aducerii la zi. Ea este consolidată cu noi date, luând în seamă ceea ce s-a întâmplat în ultimii ani, și aduce în față argumente pentru anticiparea unei ordini internaționale, care a început să se clădească deja sub ochii noștri, ce pleacă

de la recunoașterea suveranității naționale, adusă ea însăși la nivelul experiențelor de azi, și pledează pentru democratizări interne și cooperări externe. Suveranitatea este a națiunilor civice și nu se confundă cu vreun șovinism, care oricum ar fi în contratimp cu lumea de azi. Consider că democratizarea, a cărei nevoie se resimte în societățile modernității târzii, este posibilă doar în condiții de cooperare internațională și că ideea unei sigure forme de democrație nu este democratică. Propun preluarea între criteriile de evaluare a statelor, după efectivul celor care decid, formele în care se decide, ce ne vin, așa cum se știe, de la Aristotel sau Montesquieu, a calibrului decidenților. Consider o condiție de viață în modernitatea târzie restabilirea unității dintre democrație și meritocrație.

Această nouă ediție este, ca și prima, infuzată cu datele unui discurs profesional deja consacrat, dar își păstrează substanța filosofică. Bunăoară, suntem încă din anii optzeci pe cursul unei democratizări a lumii, dar azi nu se mai poate evita întrebarea: cât de democratice au ajuns democrațiile de azi? Cât permit ele fiecărui cetățean să se exprime nestingherit în statul său, să-și argumenteze vederile sale și să încerce să le facă convingătoare în mediul dezbaterii publice și al deciziilor? Numai dacă răspunsul la aceste întrebări înseamnă democratizarea democrațiilor înseși se va reuși prevenirea pericolului ca tocmai mișcările democratice să se izoleze de cetățean și să devină de fapt sectare.

După cum observa un confrate (Renzo Giorgetti, *Il Nuovissimo Ordine Mondiale. La tirannide antiumana, quintessenza della demagogia egualitaria*, 2022), este timpul unei împrăștiări a reflexivității prin care să se ia în seamă nu doar „maeștrii” direcției actuale, care reduc democrația la o tehnologie a puterii, ci și opiniile celor care au talonat emergența democrației în cultura lumii. A venit vremea culturii largi în democrație, conștientizându-i condițiile în care a câștigat teren și restabilind-o în sensul genuin. Este vorba despre a interacționa argumentativ cu linia ce urcă de la Lessing (*Ernst und Falck*, 1776-1778), Thomas Jefferson și Edmund Burke (*Reflections on the Revolution in France*, 1790), trecând prin Alexis de Tocqueville (*L'Ancien Régime et la Révolution*, 1856), John Dewey (*The Ethics of*

Democracy, 1898) și Hippolyte Taine (*L'origine de la France contemporaine*, 1904), ajungând la Jürgen Habermas (*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1952) și la alții care pun inevitabilele întrebări de mai sus.

Cuprinzătoarea percepere a trecutului reflecției este astăzi parte și condiție a democrației. Numai astfel ea se redeschide spre realitate și evită formalismul politicii lipsite de substanța polisului. Abia o asemenea percepere permite azi anticipări ale evoluției ce au devenit, la rândul lor, parte și condiție a unei vieți cu sens lămurit.

ANDREI MARGA

Cluj-Napoca, la 10 iunie 2023

Introducere

Lumea formată în 1989 – cu globalizarea comercială, aplicarea terapiilor de șoc, extinderea democrației liberale, deschiderea frontierelor, prevalența capitalului financiar, intensificarea schimburilor economice, relativizarea suveranității statelor, o supraputere solitară – a intrat în schimbare. Pot fi observate deja indicii diverse care ne arată că lumea nu a rămas aceeași.

Corectura globalizării a început chiar în țara în care aceasta a debutat. Democrația liberală care s-a instalat atestă nu numai capacitatea de a disloca autoritarismele, ci și disponibilitatea față de crize (sărăcirea unei mari părți a populației, slăbirea statelor, tensiunile internaționale crescute). Frontierele s-au deschis, dar mulți oameni nu au acces la beneficiile acestei decizii sau se pun în mișcare disperați, într-o nouă migrație a popoarelor. Amplificarea schimburilor a asigurat dezvoltarea în multe locuri din lume, dar bogăția și sărăcia se polarizează din nou. Este bine cunoscut și acceptat faptul că terapiile de șoc fără un stat competent și fără o cultură a întreprinderii duc la distrugerii ale capacității de producție. În lume și-a făcut loc o geometrie variabilă a supraputerilor economice, militare, politice și culturale.

Începând cu anul 2010 s-a intrat de fapt într-o lume diferită. Democrația s-a pluralizat din nou, cu efecte variate – de la ieșirea benefică de sub controlul unor doctrine, la revenirea autoritarismului în forme mascate. Sub amenințarea terorismului, devenit la rândul său global, la frontierele recent desființate se reiau controalele. Dezvoltarea se dovedește dependentă de eforturi interne bine organizate, iar statul național își reia rolul. Nicio problemă majoră nu se mai rezolvă fără conlucrarea supraputerilor, puterilor și statelor înseși.

Suveranitatea statală tinde să revină în poziția de reper al relațiilor internaționale. Este încă mare suprafața politicii, până la urmă kantiene, care pleacă de la asumția conform căreia comunitatea mondială se compune dintr-o colecție de națiuni egale în drepturi, ce evoluează, fiecare, potrivit propriilor interese. Această asumție rămâne atrăgătoare sub aspect normativ, dar realitatea interdependențelor dintre state o pune în dificultate. Între timp, se trăiește într-o „societate mondială”, care a adus cu sine o rețea densă de interacțiuni, pe care orice stat trebuie să și-o asume pentru a-și promova suveranitatea și interesele.

Cu ani în urmă, s-a răspândit credința tacită că istoria s-ar „sfârși” în dreptul neoliberalismului politic lansat în anii nouăzeci. Cunoscuta schemă hegeliană, care obligă realitatea la a se conforma conceptelor din care își revendică legitimitatea, este readusă insistent în actualitate, spre a anestezia așteptarea de schimbări profunde. Se consideră că, atunci când indivizii au toate libertățile, nu mai trebuie să lupte decât pentru a le păstra. Vasta suprafață a eșecului în a rezolva problemele sociale și a democratiza societățile slăbește însă această credință.

Nici atracția amintită și nici credința menționată nu aduc soluțiile de care este nevoie. Ele alimentează abordări care, teoretic, pot da o ordine a lumii, dar nu una capabilă să motiveze oamenii și să dureze. Ne dăm seama de acest fapt trecând în revistă abordările profilate ce concurează în contextul internațional actual.

Prima abordare pleacă de la maxima: „Lăsați-ne în pace că știm noi mai bine ce ne trebuie.” Coreea de Nord o ilustrează astăzi complet și atestă din nou că nu este decât soluția dictaturilor de familie, a reprimării celor care gândesc altfel, a sărăcirii și a izolării în condițiile unei lumi a oportunităților fără precedent.

A doua abordare cultivă maxima: „Să aplicăm reglementările internaționale adoptate.” Statele Unite ale Americii o reprezintă cel mai clar. Este o abordare indispensabilă, dar care provoacă reacții. Reglementările au fost adoptate în condițiile unei anumite distribuiri a puterii în lume, care stârnește, între timp, nemulțumiri.

A treia abordare este condusă de maxima: „Să asigurăm echilibrul supraputerilor.” Rusia constituie avocatul ei principal. Această

abordare pare rezonabilă atunci când în discuție este răspunderea celor mai mari puteri de pe glob pentru situația internațională actuală. Lumea nu se lasă însă redusă la supraputeri, încât puterile și statele mai mici nu o pot aplauda.

A patra abordare are în față maxima: „Armonia este mai aducătoare de avantaje decât conflictul.” China o promovează stăruitor. Abordarea aceasta este greu de neglijat, fiind înțeleaptă, mai ales din punctul de vedere al țărilor care vor să se dezvolte și să se întărească în competiția economică. Doar că armonia nu este posibilă decât recurgând la reglementări ce asigură ordinea lumii.

A cincea abordare s-a organizat în jurul maximei: „Suntem oameni ca toți ceilalți și avem dreptul să ne decidem soarta în concertul umanității.” Turcia, Polonia, Ungaria sunt exemple de apărători mai vocali ai acestei abordări. Numai că nu este limpede granița dintre a fi tu însuși și a fi opus altora, astfel încât formula alunecă adesea în indisciplină.

A șasea abordare se lasă călăuzită de maxima: „Să facem ce ne spun [să facem] cei mai puternici.” România actuală este unul dintre practicantii ei. Doar că aceia care sunt cei mai puternici controlează situațiile din optici proprii. Ei nu pot lucra în locul tău și nu pot suplini efortul tău. Dezvoltarea proprie nu se poate atinge doar prin deciziile altora.

Nimeni nu se poate izola fără pierderi dramatice. Ceea ce semnăm trebuie respectat până la altă decizie. Echilibrul supraputerilor este indispensabil, dar nu rezolvă orice. Armonia constituie un ideal însuflețitor, care are nevoie de rezolvări practice. Fără a te exprima pe tine însuși, politica își pierde rațiunea de a fi. Nu poți asigura propria dezvoltare fără priceperea și curajul deciziilor proprii.

Privit din perspectiva actualității, trecutul este populat mai curând în mod negativ – de penurie, oprinare, dominație, frustrare –, încât nu este rezonabilă aspirația întoarcerii la ceea ce a fost. Prezentul este plin de neajunsuri – libertăți fără răspunderi, sporirea inegalităților în societate, disparități excesive de dezvoltare, dezvoltări tehnologice lipsite de o traducere adecvată în viața socială, o democrație redusă

la tehnici, religie de ritual, o filosofie izolată, viziuni blocate – și se cuvine abordat mai curând în mod critic.

Nu putem trăi fără să ne asumăm prezentul, dar acesta își va adânci și mai mult neajunsurile dacă nu-l abordăm din perspectiva viitorului. Deviza cea mai răspândită astăzi – „Să nu schimbăm ceva, căci poate fi mai rău!” – nu rezolvă nimic, ba chiar agravează lucrurile. Nu un viitor indeterminat și, cu aceasta, utopic este de adus în discuție, ci viitorul ce se întrevește plecând de la premise pe care le oferă prezentul!

Acest viitor abia trebuie stabilit – adică anticipat și, de la un punct, construit pornind de la fapte care îl fac posibil. Este nevoie de o nouă abordare – ca viziune și metodă – în relațiile internaționale. Părerea mea este că abordarea mai capabilă de soluții este cea a unui pragmatism reflexiv.

Așa cum am arătat în altă parte (A. Marga, *Pragmatismul reflexiv. Încercare de construcție filosofică*, 2016), acest titlu desemnează filosofia ce evaluează propoziții și teorii din punctul de vedere al consecințelor lor, identificate rațional și stabilite comunicativ. Ea leagă termeni rămași separați unul de altul în optici concurente – adică rațiunea, acțiunea și reflecția, pe terenul comunicării argumentative.

Apăr, în orice caz, în conceperea relațiilor internaționale, optica interacționismului reflexiv. Am în vedere un interacționism cu bază în interesele proprii de promovare și de recunoaștere și deschis spre asumarea acestora. Nu este vorba despre un interacționism care dizolvă totul în relații, ci despre interacționismul care își ia ca punct de plecare nevoia afirmării de sine, fără a deveni autarhic, și se deschide spre lume, fără a-și pierde rădăcinile.

Maxima viziunii pe care o promovez este „să interacționăm în lumea timpului nostru luând decizii informate, în care să ne exprimăm noi înșine și considerând consecințele”. Ea are capacitatea de a evita dezavantajele deja semnalate. Peste toate, este maxima evident mai capabilă de universalizare.

Cunoscătorul greu de egalat, ca informație istorică și rigoare a perspectivei proprii, Henry Kissinger, a publicat o carte (*World Order*, 2014), în care și-a asumat premisa realistă că sistemul relațiilor

internaționale bazat pe respectul reglementărilor stabilite (*rules-based system*) este „confruntat cu provocări”. „Haosul, împreună cu o interdependență fără precedent, amenință pe diferite canale: în răspândirea armelor de distrugere în masă, în dezintegrarea de state, în impactul prădării mediului înconjurător, în persistența practicilor genocidale, precum și în răspândirea de noi tehnologii ce amenință să ducă un conflict dincolo de controlul sau înțelegerea umană. Noi metode de accesare și de comunicare a informației unesc regiunile ca niciodată înainte și proiectează evenimente în mod global – dar într-o manieră care inhibă reflecția, cerând liderilor să-și înregistreze instantaneu reacțiile într-o formă exprimabilă în sloganuri. Avem a face față unei perioade în care forțe aflate dincolo de restricționările oricărei ordini determină viitorul?” (p. 2). În lucrarea sa de referință, cunoscutul teoretician american a căutat să ofere răspunsuri pentru noua situație internațională.

Henry Kissinger echivalează ordinea lumii cu reguli stabilite prin acorduri și apărate de forțele cele mai mari, a căror respectare se cere tuturor statelor. Modelarea originară a ordinii lumii el o vede în Pacea Westfalică, care a pus capăt confruntărilor religioase și politice ale Războiului de Treizeci de Ani (1618-1648). Acel acord de pace a exprimat o parte a sensibilității moderne – „judecată rezervată asupra absolutului în favoarea a ceea ce este practic și ecumenic; căutarea distilării unei ordini din multiplicitate și limitare” (p. 4) – și a inspirat mereu societățile moderne.

Europenii au urmat în mare soluția Păcii Westfalice, chiar dacă de multe ori forțele angajate în acorduri s-au schimbat cu timpul. China a venit însă cu vederi proprii asupra ordinii lumii, în care centrul era plasat în ea însăși. Islamul, pe de altă parte, a urmărit o ordine proprie a lumii, dictată de postulatul propriei extinderi prin cuceriri.

Dintre aceste trei viziuni, Henry Kissinger o alege pe prima, din două considerente: „princiipiile westfalice sunt singura bază recunoscută a ceea ce există ca ordine mondială” (p. 6) și, odată cu mișcarea colonială, statele europene au răspândit vederile lor asupra ordinii dintre state în întreaga lume. „Acest sistem al statelor cuprinde acum

orice cultură sau regiune. Instituțiile lui au asigurat cadrul de referință neutral pentru interacțiunea diverselor societăți – în mare măsură independent de valorile lor respective” (p. 7). Astfel, sistemul westfalian a fost practic împărtășit pe cea mai mare parte a globului.

Dar însuși sistemul westfalian întâmpină dificultăți, unele dintre valorile sale conducătoare fiind astăzi puse la încercare. Europa Unită tinde să pună în paranteză „suveranitatea” statelor naționale, deja prin proiectul construcției ei. „Echilibrul puterilor (*balance of powers*)” nu-i mai preocupă pe toți cei implicați. Jihadismul islamic caută să redeseneze harta statelor. SUA au mereu de optimizat relația dintre vasta lor putere și principiile de conduită ce vin din propria istorie.

Cunoscutul strateg american a privit ordinea lumii din punctul de vedere al schimbărilor aduse de anul 1989 și de urcarea Chinei în poziția de supraputere. Aceste două praguri în evoluția recentă a lumii își păstrează, fără îndoială, importanța istorică crucială, dar nu mai sunt totul. Lumea s-a complicat din nou.

Putem descrie acum mai cuprinzător ceea ce s-a petrecut din jurul lui 2010 încoace. Putem înregistra noi fisuri ale ordinii lumii din ziua de astăzi. Putem sesiza mai larg sursele șubrezirii ordinii existente a lumii. Putem să ne dăm seama mai precis de ceea ce se conturează deja ca ordine viitoare a lumii.

Nu numai că putem face toate acestea – mai cuprinzătoarea descriere a ceea ce s-a petrecut, mai detaliata înregistrare a fisurilor, inventarierea fără resturi a surselor de subminare a ordinii. Dar în volumul *Ordinea viitoare a lumii* și întreprindem abordarea lumii de după anul 2010 și conturarea ordinii viitoare a lumii.

Facem acest pas asumându-ne o importantă precizare a lui Henry Kissinger. Anume că „ordinea în acest înțeles trebuie cultivată, ea nu poate fi impusă. Lucrurile stau astfel cu deosebire în era comunicației instantanee și a fluxului politic revoluționar. Spre a fi sustenabil, orice sistem al ordinii lumii trebuie să fie acceptat ca just – nu doar de lideri, ci și de către cetățeni. El trebuie să reflecte două adevăruri: ordinea fără libertate, chiar susținută de o momentană exaltare, își creează, în cele din urmă, propria contragreutate; iar libertatea nu

poate fi asigurată sau menținută fără un cadru al ordinii care păstrează pacea. Ordinea și libertatea, descrise uneori ca poli opuși în spectrul experienței, trebuie să fie înțelese ca interdependente” (p. 8).

Este sigur că nici ordinea fără libertăți nu rezistă, dar nici libertățile fără ordine nu se pot menține. Reperul îl dau, de fiecare dată, nu definițiile datorate unei ideologii sau alteia, în care se pierd, din nefericire, cele mai multe dintre reflecțiile de astăzi asupra ordinii lumii. Reperul libertăților și al ordinii îl dau situația și opțiunile cetățenilor exprimate în mod democratic.

Așa cum se știe, după victoria în Rusia a Revoluției din Octombrie 1917, lumea a intrat, pe o suprafață semnificativă, sub regimuri conduse de partide comuniste. Acestea au cultivat idealul unei societăți care lichidează sursele de conflict și au impus, la nevoie cu forța, o anumită „corectitudine politică”. Criteriile acesteia au fost stabilite în funcție de strategia și de tactica înaintării spre convertirea acestui ideal în realități ale vieții. Regimurile conduse de comuniști s-au caracterizat prin reducerea forțată a cercetării realității la ritualul aprobării concepției, în fond utopică, la considerente de strategie, a strategiei la tactică și a tacticii la deciziile persoanelor de la vârful conducerii. De aceea, stabilirea criteriilor a revenit, în fapt, conducătorilor acelor partide. Prin faimosul „centralism democratic”, așadar în condițiile anihilării libertăților politice și ale excluderii pluralismului, criteriile au fost subordonate intereselor de dominație.

La începutul anilor nouăzeci, pe fondul înțelegerilor dintre superputerile timpului, SUA și URSS, țările central și est-europene au denunțat dominația și au revenit la recunoașterea de libertăți și de drepturi fundamentale ale omului și ale cetățeanului, precum și la pluralismul politic. Viziunea politică ce a condus la înlocuirea cu succes și pașnică, exceptând România, a acelor regimuri, și anume neoliberalismul, a devenit însă repede o ideologie conform căreia istoria s-ar sfârși cu democrația liberală, redusă la organizarea de alegeri libere, libertățile politice și-ar fi găsit încheierea și tot ce poate face omul este să participe la competițiile din societate. O nouă „corectitudine politică” s-a instalat. Cea anterioară a fost

a socialismului răsăritean, iar aceasta este a neoliberalismului de inspirație anglo-saxonă.

Nici cea de-a doua „corectitudine politică” nu este acceptabilă. Ea nu mai lasă spațiu tematizării libertății politice, socotind că a atins deja culminația, și lasă nechestionată distribuirea puterii, postulând că tripartiția este a priori sigură. Iar accesibilitatea competiției este lăsată în afara discuției, considerând-o asigurată prin reglementări deja date.

Prima „corectitudine politică”, dintre cele menționate, a însemnat acceptarea dominației unui partid și a conducătorilor săi. A doua înseamnă acceptarea dominației anonimizate și convertite în destin, în spatele căreia se ascund forțe de diferite culori. Nu se poate rămâne aici. Nu întâmplător, reamintind și punând în valoare tradițiile americane ale demnității persoanei, dezbaterile prezidențiale americane au făcut temă de controversă din „corectitudinea politică” în orice înțeles și au propus în mod salutar ieșirea din ea.

În cartea de față, duc mai departe respingerea „corectitudinii politice” din scrierile anterioare (vezi *Diagnoze. Articole și eseuri*, 2009; *Schimbarea lumii. Globalizare, cultură, geopolitică*, 2013; *Gubernanță și guvernare. Un viraj al democrației*, 2014; *Gândirea altfel. Studii românești*, 2016), cu noi argumente. Pledez pentru „dezîncorsetarea” de clișee ideologice și, în acest înțeles, pentru „renaturalizarea gândirii” și eliberarea „gândirii altfel”. Chiar Europa, locul emancipării oamenilor în era modernă, revine la sine făcând loc unei noi emancipări a gândirii.

Dintr-o astfel de poziție, receptivă la înnoirile de care este nevoie, circumscriu, în cartea de față, ordinea viitoare a lumii. De conceperea acestei ordini atârnă opțiuni politice, culturale și etice. Ordinea viitoare a lumii este rezultatul reflecției multora, dar este, mai presus de toate, cadrul de referință al unei construcții a viitorului de care depinde viața oamenilor. Astfel, a-l stabili, fie și în linii mari, dar hotărâtoare, are consecințe practice.

La noi, sunt „specialiști” care, așa cum se poate ușor constata observând vocile din viața noastră publică, emit păreri, dar, nefiind suficient de bine pregătiți și atenți la exigențe morale, nu le-au dat în

scris vreodată. Foarte probabil, pentru a putea avea, în circumstanțe schimbate, păreri opuse! De concepție proprie organizată, nici vorbă la acești „diplomați”. De aceea, și rezultatele politicii externe a țării – exceptând ansamblul compus din reluarea cooperării cu SUA, recunoașterea de jure a Germaniei Federale, cultivarea conlucrării cu China și întărirea relației cu Israelul, toate din anii șaizeci-șaptezeci – sunt, la drept vorbind, sărace și de departe minuscule pentru România actuală. O țară cu prea puține investiții externe în epoca globalizării, cu un prestigiu dintre cele mai scăzute (împrejurarea că, în 2016, Forumul Economic Mondial plasează învățământul din România pe locul 121, într-o listă de 138 de țări, spune totul!), socotită ciudată – cam acesta este bilanțul istoric, dincolo de flatările și autoflatările protocolare, ale acelor „specialiști” și „diplomați”. De altfel, de la Gheorghe Brătianu încoace, s-au publicat prea puține lucrări despre relațiile internaționale, elaborate fără integrare prealabilă în vreo „corectitudine politică”. Altfel spus, cu capul propriu!

În *Ordinea viitoare a lumii* prezint o viziune ce pleacă de la asumptia că s-a produs o schimbare a lumii chiar după cea care a avut loc în jurul anului 1990. Nu se poate înțelege situația creată după 2010 fără a relua analiza ansamblului, căci aria istoriei universale este, încă și mai mult decât înainte, alta – extinsă la maximum și intensificată. Năzuințele de libertate a exprimării și de democratizare propriu-zisă nu pot fi ignorate în mod durabil. Ordinea dată nu mai face față. Îngustimea de gândire și oportunistele intelectuale doar amână rezolvările.

Ordinea viitoare a lumii înseamnă multe lucruri. Bunăoară, după euforia unificării din anii nouăzeci, Europa a intrat în criza *exit*-ului, ce nu se va opri fără o reorganizare cuprinzătoare. A început o restructurare a economiei luând în seamă nu numai reușitele, ci și consecințele dramatice ale globalizării. Resursele naturale își schimbă prețul permanent. Chestiunea legitimității urcă în importanță, iar republicanismul democratic renaște. Discrepanțele sociale devin o temă importantă. Diferențele de dezvoltare revin pe agenda internațională. Puteri noi și-au făcut loc la masa deciziilor. Supraputerile, plurale, au intrat în raporturile unei geometrii variabile.

După precizarea premiselor teoretice – emergența societății mondiale, noile dificultăți ale ordinii date, relația teorie-praxis –, circumscriem rezultatele istoriei recente. Apoi trecem în revistă teme presante de pe agenda politicii internaționale actuale. Analizăm, în continuare, dinamica supraputerilor, a altor puteri și a unor puteri emergente care contribuie semnificativ la evoluția situației internaționale. Mai departe, lămurim perspectivele Europei Unite. Căutăm să captăm condiții sine qua non ale profilării internaționale a României. Evident că am avut dreptate anticipând „schimbarea lumii” și propunând o cotitură în politica externă a țării, de mulți ani depășită și săracă în efecte benefice pentru cetățenii ei. În încheiere, deschidem discuția asupra răspunderii politice.

Aceasta nu este prima carte pe care o public în domeniul relațiilor internaționale, ea fiind precedată de *Criza și după criză* (2009), de *Schimbarea lumii. Globalizare, cultură, geopolitică* (2013), de *Ascensiunea globală a Chinei* (2015) și de *China ca supraputere* (2021). Se cuvine să menționez și faptul că o parte din textele care o compun sunt noi în raport cu ceea ce am publicat anterior, fiind scrise special pentru acest volum. În capitolul „Europa, în fața schimbării” am reluat două articole spre a sugera modificarea de atmosferă care s-a petrecut pe continent în decursul a aproape trei decenii.

Există cărți de istorie a relațiilor internaționale, dar aici încerc să surprind ceva ce se constituie și aparține în fapt viitorului care ia o formă sub ochii noștri. Sunt lucrări de geopolitică, dar optica lor este astăzi de scurtă respirație. Sunt cărți despre teoria și metodele relațiilor internaționale, care spun lucruri cunoscute, dar nu înaintează spre a pregăti noi opțiuni. Cu volumul *Ordinea viitoare a lumii* caut să depășesc limitările amintite printr-o scriere alimentată de cunoștințe economice, istorice și sociologice despre relațiile internaționale, dar care a dobândit relevanță filosofică și este în stare să orienteze acțiuni.

În „societatea mondială”, în care am intrat la sfârșitul anilor optzeci, se discută mult, dar prea puțin, despre lucrurile de care depinde viața oamenilor. Așa cum divertismentul a marginalizat arta marilor interogații privind condiția umană, tot astfel bavardajul

a sufocat dezbaterea chestiunilor de dezlegarea cărora depinde felul în care oamenii ajung să trăiască. O infuzie de cultură reflexivă a devenit indispensabilă pentru cei care decid în spațiul relațiilor internaționale într-o epocă de schimbare de amploarea celei pe care o trăim și, firește, pentru diplomații care nu reușesc mai mult decât „reprezentarea” de optici depășite și își lasă țările în sărăcie și în marginalizare.

ANDREI MARGA,
Cluj-Napoca, 1 iulie 2023

Europa, în fața schimbării

▲ Europa, încotro?

Că Europa a devenit din nou o problemă este evident. După înaintarea spre unificare din anii nouăzeci, au intervenit soluții nepricepute ale unor noi generații de decidenți și realități aspre. Extinderea spre vest, sud, est și nord a fost un succes, dar gestionarea este una neinspirată, chiar greșită. S-a rămas la democrația interguvernamentală și la alegerea unui Parlament European înzestrat cu puteri slabe. Birocrația bruxelleză a crescut proporțional cu ineficacitatea ei și cu banii aruncați pe cheltuieli pe care niciun economist rațional nu le-ar putea accepta. După Maastricht (1993), nu s-au mai găsit soluții, exceptând, de exemplu, impunerea de decizii în Est (cazul României din 2012) și în Sud (Grecia în 2015), ceea ce a sporit euroscepticismul. Încremenirea instituțională duce la mișcări secesioniste (în Marea Britanie, Peninsula Iberică etc.). După criza izbucnită în 2008, Europa a rămas cu o creștere economică chinuită, o datorie publică uriașă și un șomaj ridicat în rândul tinerilor. Politica austerității, adoptată cu tam-tam propagandistic, nu a pus în mișcare economiile naționale. Integrarea nu doar sistemică, ci și socială și culturală a propriilor populații este un pod prea îndepărtat. Sub cupola neoliberalismului, luat naiv ca „sfârșit al istoriei”, declinul educației europene s-a accentuat. Europa de Răsărit nu a înfrânt rămânerea în urmă. Conducerea Europei este concentrată în mâna unei elite lipsite de idei și de viziune, tocmai când se află în fața nevoii de integrare a unui efectiv de țări mai mare ca oricând.

Nu altcineva decât Hans Magnus Enzensberger a publicat, după încurajatoarele reportaje proeuropene din volumul *Ach Europa!* (Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989), o reacție de nemulțumire,

sub titlul impresionant *Sanftes Monster Brüssel oder Die Entmündigung Europas* (2011), în care a ajuns la miezul problemei. Lisabona (2000), spune renumitul scriitor, a sporit regresul și deficitul democratic din acordurile de la Maastricht (1993) și a privat Europa de tripartiția puterilor, definitorie pentru orice democrație. Parlamentul European este ales, dar nu are inițiativă legislativă, Consiliul European hotărăște, dar fără legitimare, iar Comisia Europeană ia decizii cu un aparat de funcționari care nu este votat. „Din punctul de vedere al democrației politice, acest trio al Parlamentului, Consiliului și Comisiei produce o gaură neagră în care ceea ce înțelegem prin democrație dispare” (p. 51).

Cunoscutul jurnalist Jochen Bittner a urmărit în mod exact, din interior, ani la rând, cum funcționează administrația Uniunii Europene (*So nicht Europa! Die drei großen Fehler der EU*, 2010). El nu a ezitat să spună lucrurilor pe nume. Jochen Bittner vorbește despre „scleroza” mecanismelor de decizie (p. 260) și despre discrepanța dintre autointerpretarea Uniunii Europene ca un fel de realizare a proiectului kantian de pace eternă și dezinteresul celor peste 20.000 de trimiși și funcționari de la Bruxelles pentru democratizare (p. 15). Concluzia: Uniunea Europeană nu a reușit să lege ceea ce se face „sus” cu ceea ce se petrece „jos” și, în aceste condiții, este condamnată la declin. La rândul nostru, am argumentat că „ieșirea din democrație, redusă la alegerea periodică a liderilor, spre democrație ca formă de viață, reconstrucția statului social, trecerea la o «nouă sinteză umanistă» pe fondul actualei și persistentei crize a finanțelor și a economiei, reasumarea de către Europa a valorilor proprii, redeschiderea dimensiunii viitorului și «renovarea politicii», o nouă conștiință de sine a științei, ca și «lărgirea rațiunii» contribuie la a susține Europa profundă și conțin resursele indispensabile pentru protejarea Europei împotriva declinului” (A. Marga, *The Destiny of Europe*, 2011, p. 475). Declinul nu se evită cu tehnocrați sau cu alte expediente, ci cu democrație și meritocrație.

Cei aproximativ 447 de milioane de europeni din Uniune sunt acum într-o dilemă dificilă: majoritatea covârșitoare a votat pentru părăsirea politicilor înguste și de integrare în Uniunea Europeană,

iar acum se trezesc că aceasta rezolvă prea puțin. Întoarcerea la ceea ce a fost în trecut nu este o soluție, dar nici ceea ce este în fața ochilor nu se poate accepta. Migrația popoarelor, care ar putea fi abia la început, a surprins administrația Uniunii Europene, care și-a dovedit amatorismul în fața unor provocări ușoare. Terorismul islamic a simțit că terenul este permisibil și nu a ezitat să folosească ocazia. Ca urmare a curenților pregătirii și a erorilor decidenților, identitatea europeană a fost prea puțin interiorizată.

În această situație, Germania nu rămâne pasivă, Marea Britanie caută soluții pe cont propriu, Franța oscilează, Polonia și Ungaria încearcă să se descurce. Geometria supraputerilor a devenit variabilă, dar Europa nu are nici inițiativa culturală, nici pe cea politică, nici pe cea militară, ea contând mai mult ca ansamblu comercial. Europa Unită trebuie acum să se profileze pe fundalul în care Rusia a revenit, China a urcat în poziția unei supraputeri, Statele Unite continuă să fie supraputerea hegemonică. Pentru Europa, să continue în forma actuală nu dă rezultate, să se întoarcă în urmă nici atât, iar amânările pot fi fatale. O cotitură hotărâtă a devenit necesară? Încotro însă?

Dintre cei care caută răspunsuri univoce, Anthony Giddens consideră că vechiul continent nu mai este puternic, dar a devenit turbulent (vezi *op. cit.*, p. 3). El spune că „tendențele care duc la interdependență în Europa – la Uniunea Europeană, ca o comunitate de destin – sunt aceleași care creează fracturi zigzagate” (p. 213). În pofida clamărilor ce s-au putut auzi în Polonia și Ungaria, de a nu deveni colonii, cunoscutul sociolog britanic observa că „dificultatea centrală în Europa nu este dominația germană, ci incapacitatea Uniunii Europene, deopotrivă în termeni de lipsă a implicării democratice și absență a conducerii efective” (p. 215). Soluția nu se află în urmă, ci în față – „o soluție federală, susținută de o legitimare mai mare și de o capacitate de conducere la nivelul Uniunii Europene, este unicul drum realizabil spre viitor” (p. 215). Ea ar putea înlocui actuala Europă, în care deciziile revin de fapt câtorva mari puteri, de care depind Comisia, Consiliul și Parlamentul actual, adică „Europa de pe hârtie”, cu o Europă federalizată, fie și minimalist (p. 9), în care deciziile și răspunderile sunt diferențiate și puse sub controlul

cetățenilor. Ea ar putea ajuta mai bine Europa Centrală și de Răsărit. Abia aceasta satisface aspirația căreia Winston Churchill îi dădea glas în 1946, cu chemarea „*Let Europe arise!*”, și rezolvă dificilele probleme pe care mulți le văd concentrate în moneda comună (euro).

Brendan Simms și Benjamin Zeeb au propus, la rândul lor, rezolvarea federalistă a dificultăților pe care le are Europa (vezi *op. cit.*). Doar că în vreme ce Anthony Giddens îi cerea Marii Britanii un efort de adaptare la Europa federalizată, cei doi istorici irlandezi îi solicitau Europei să ia în seamă argumentele britanice. Marea problemă este acum aceea că, în urma crizei, „în multe țări ale Eurozonei nu mai există, de fapt, astăzi democrație. Drepturile tradiționale privind bugetul, drepturile fundamentale ale fiecărui parlament au fost depășite. În Spania, Irlanda, Italia, Portugalia, Cipru și Grecia, parlamentele nu mai pot decide independent asupra mijloacelor financiare ale statului și, de aceea, nu mai sunt în situația de a reprezenta adecvat voința corpului electoral respectiv” (pp. 16-17). În asemenea condiții, criza în care Europa a intrat este „cea mai adâncă din ultimii [cel puțin] 50 de ani” (p. 33) și cere măsuri profunde și neîntârziate.

Soluția ar fi desprinderea Eurozonei și constituirea ei într-o federație, așa cum Statele Unite ale Americii s-au format prin desprinderea de Anglia și apoi prin trecerea de la o confederație la o uniune federală. „Statele Unite ale Europei pot să preia din uniunea anglo-scoțiană principiul că identitățile naționale și statul național se lasă depășite fără o pierdere a moștenirii culturale. Statele Unite ale Americii pot să fie apoi o pildă despre cum trebuințele centrului și ale regiunilor pot fi aduse la acord într-o uniune a unei mulțimi de state cu mărimi diferite, cu o putere economică diferită și cu niște interese strategice diferite. Din ambele ele pot prelua certitudinea că numai pe bază comună (*Staatsanleihen*), pentru care un parlament comun poartă răspunderea, statul se poate pune pe un solid fundament financiar și se plasează în situația de a-și susține poziția în lume. Toate acestea pretind ca europenii să se despartă de rețeta lor încă foarte prețuită, după care procesul va duce în cele din urmă la rezultatul dorit, și să se dedice unei strategii ce începe cu un eveniment, care vine urmat de un proces cu final deschis” (pp. 81-82). Mult discutatul

Brexit se înlocuiește astfel cu un Euroxit (p. 90) ce constă în formarea imediată a „Statelor Unite ale Eurozonei” ca nucleu al unei noi entități. Nu mai dă rezultate „atentivismul”, ce constă în „credița că dezvoltarea în direcția unei uniuni politice ar fi inevitabilă și ireversibilă. Aceasta nu va surveni atâta timp cât noi înșine nu o producem” (p. 129).

Europa nu poate să se întoarcă de pe drumul unificării fără pierderi enorme, dar poate merge înainte doar prin schimbare hotărâtă. Alternativa transferului imediat de putere legislativă către Bruxelles și Strasbourg nu este pregătită, încât federalizarea nu are în acest moment contracandidați veritabili. Prima propunere vrea federalizarea actualei Uniunii Europene, a doua, federalizarea statelor din zona euro. Niciuna dintre propuneri nu consideră în mod specific situația țărilor din Europa Răsăriteană. A doua propunere le abandonează, în fapt, reducând federalizarea la zona euro.

În proporții diferite, cele două propuneri nu au în vedere consecințele, pentru întreaga Europă, ale rămânerii în urmă a Răsăritului. Ele nu au în vedere nici consecințele economice, nici pe cele militare și politice, într-un cuvânt, pe cele geostrategice. Nici consecințele pentru țările vizate, nici cele pentru restul Europei! Cu a doua propunere, Europa se îndreaptă, de fapt, spre o nouă sciziune – poate mai blândă decât cea de până în 1989, dar tot o sciziune este.

E adevărat că Răsăritul a rămas o dificultate a Europei, care ar trebui nu escamotată, ci tratată cu niște abordări noi. Economic, Răsăritul nu are cum să fie capitalizat fără influxuri de investiții, dar nu din acelea care seara transferă beneficiul peste graniță, ci investiții cu obligații clare de reinvestire a profitului. Administrativ, Răsăritul nu are cum să fie pus în mișcare fără guvernanta, dar nu este vorba despre o guvernanta pentru a-și dizolva guvernarea proprie, în vreme ce diferitele clici pun mâna pe averile unei națiuni sau ale alteia. Politic, Răsăritul nu are cum să fie democratizat fără cultivarea meritocrației și înlocuirea elitelor actuale, care au eșuat vizibil în lăcomie. Cultural, Răsăritul nu are cum să fie sincronizat cu lumea avansată fără pluralism și deschiderea spre schimbare. Iar capitalizarea,

guvernanța, meritocrația, pluralismul nu rezultă nicidecum una din alta, ci fiecare pretinde acțiuni distincte.

Cred că o reorganizare mai puțin costisitoare a Europei decât cele două amintite presupune asistarea cu programe precise a țărilor care nu au fost încă aduse pe linia de plutire din cauze variate – proasta concepere a ajutorului, incapacitatea elitelor conducătoare din societățile respective, corupția, anacronismul cultural. Nu numai programele precise trebuie revăzute, ci și întreaga interacțiune a puterilor occidentale cu aceste țări.

Aici aș face analogia cu propunerea recentă de schimbare a interacțiunii SUA cu asemenea țări. Inși care trec în ochii asistenței externe drept parteneri, fiind „aleși” – ne spune o analiză de referință (vezi Sarah Cayes, *op. cit.*, 2015) –, comit acte cleptocratice. În unele țări, „beneficiile” se împart între „contributorii” externi și coruptibilii interni. Analiza americană identifică mutația înregistrată în strategia „clicilor conducătoare” din țări în curs de dezvoltare la sfârșitul anilor nouăzeci. Aceste clici și-au dat seama că își asigură mai bine pozițiile cu mijloacele economiei de piață și ale schimburilor libere și, desigur, „canibalizând funcțiile statului”. Liberalizarea au convertit-o într-un mijloc de extorcare de resurse. S-a îmbrățișat deviza privatizării și a liberalizării economiei, s-a continuat cu ocuparea funcțiilor-cheie în stat și s-a ajuns la folosirea lor abuzivă, în interes privat. Aproape în fiecare dintre țările afectate de cleptocrație, soții, fii și fiice, frați și surori, rude ale vârfurilor sunt aduse în viața instituțiilor, la diferite niveluri, pentru a se ocupa de acumulări de resurse. Această analiză decantează erori strategice ale Vestului și nevoia unei alte abordări. S-a comis „eroarea clasică” (p. 24) constând în aceea că Vestul s-a adresat unor persoane și grupuri pe care le-a luat în brațe, slăbind astfel contactul cu restul societății. „Prea des oficialii sunt insensibili la perspectivele și aspirațiile populațiilor” (p. 33), ei mulțumindu-se să aplice optica după care se cuvine tratat cu cel „ales”. Pe acest fundal, persoanele și grupurile ajunse la conducere fac abuzuri, dar se îngrijesc să spună Vestului ceea ce vrea să audă. Așa stând lucrurile, până și cetățenii care au îmbrățișat schimbările democratice se distanțează de democrațiile dubioase din fața ochilor. S-a creat o situație istorică

în care state întregi sunt slăbite „din cauza împrejurării că modelul de acțiune dezvoltat de conducerea lor nu are de-a face cu guvernarea unei țări. Dar este remarcabil de eficace în atingerea obiectivului acesteia: îmbogățirea clicii conducătoare” (p. 63).

„Remediile” ce se propun constau din modificări ale abordării dominante astăzi. De pildă, considerarea evaluărilor făcute de cetățenii înșiși; reorientarea diplomaților dinspre „aleși” spre populația țărilor-gazdă; monitorizarea tranzacțiilor financiare suspectate de spălare de bani; lămurirea felului de operare a rețelelor cleptocratice; încurajarea guvernelor să rezolve democratic problemele din societate; considerarea investițiilor sub aspectul evitării extorcărilor; stimularea opiniei cetățenești.

Pentru Europa, în chip tot mai evident, se profilează nevoia de a părăsi „corectitudinea politică”, ce sterilizează deja multe minți din politică și din mass-media, reluând cultivarea inovației și a dezbaterii, precum și nevoia de a evita tentațiile tehnocratice în favoarea democrației și a meritocrației. Numai o Europă ce restabilește gândirea liberă și comunicarea nedistorsionată își va putea fi credincioasă sieși.

▲ O nouă emancipare în Europa?

Nimeni altcineva decât autori de primă mărime din Țările de Jos, stat care a beneficiat net de unificarea europeană, vorbesc fără ezitare despre o nouă emancipare necesară în Europa (vezi, după van Wolferen, mai recent, Geert Mak, *Was, wenn Europa scheitert*, Pantheon, 2012, p. 139). Argumentul lor sună astfel: „În deceniile ce urmează se constituie o lume nouă, în care China, Statele Unite, Japonia, India și, probabil, Brazilia vor juca un rol major. Dacă Europa nu este recunoscută drept un jucător de pondere, atunci continentul va deveni mingea de joc a altor puteri. În loc să fie un semn de speranță, cum a fost cândva, în loc să fie un exemplu al ordinii internaționale, Europa devine un vacuum, un loc al izbucnirii continue de războaie ale statelor și, înainte de toate, ale non-statelor” (p. 138). Pericolul periferizării continentului nostru vine din confuziile în care a intrat unificarea europeană după 2010 și din starea actuală a Uniunii Europene. Din ambele direcții, „sistemul dezvoltat după război, care trebuia să servească la a face posibilă o colaborare pașnică a statelor europene, acum pare să eșueze. Din nou, distribuția europeană a puterii părăsește zona de echilibru. Iarăși contează dreptul celui mai puternic” (p. 28). Despre ce este vorba?

Proiectul Uniunii Europene, transmis de antecesori, „le scapă contemporanilor noștri pe nesimțite” (p. 10). Tensiunile dinăuntrul Uniunii, scepticismul cetățenilor, lipsa voinței politice la decidenți, toate împreună vulnerabilizează până și punctul atins prin introducerea monedei unice (p. 12). Politicienii care au ajuns să ia deciziile în Uniunea Europeană lucrează cu diagnoze greșite și prezintă soluții tardive, în care nici ei nu cred fără rezerve (p. 31). Legătura, altădată de la sine înțeleasă, dintre apartenența europeană și democrație nu mai este sigură (p. 115) din momentul în care Europa Unită nu se mai preocupă de propria democratizare.

Geert Mak are convingerea că se petrece deja o cotitură a istoriei. „Capitalismul coordonat” îmbrățișat de Uniunea Europeană nu a putut da „o altă calitate a vieții” (p. 25) și începe să-și arate limitele. Odinioară, jumătate din producția economică a omenirii se realiza

în Europa; acum, cel mult a cincea parte, iar, în 2030, va fi a zecea parte (p. 32). În 2050, vârsta medie a populației va fi în America de 35 de ani, iar în Europa, de 50 de ani. Cu durata vieții active prea scurtă, SUA folosesc în zilele noastre 20% din venitul brut pentru a acoperi pensiile, Germania 37%, iar Franța 58%. „Europeanii muncesc mai puține ore decât japonezii, chinezii și americanii, au mai mult concediu și ies mai devreme la pensie” (p. 33). În Europa, „nepotismul și corupția sunt atât de răspândite, încât blochează orice înnoire” (p. 32). Excesiv de mulți cetățeni ai Europei se sustrag muncii efective; ei se adaugă, în populația de fapt pasivă, celor forțați la condiția de șomer. În Europa, se trăiește în relaxare (*entspannte Lebenshaltung*), iar noile generații nu-și asumă realitatea („se petrece continuu în partyuri”, p. 95) – toate acestea pe fondul problemelor nerezolvate, care se acutizează. A luat proporții o „birocrație amorfă” (p. 35), de nimeni anticipată, care împovărează tot mai mult societățile.

Extinderea Uniunii Europene, continuă Geert Mak, s-a făcut unind țări cu niveluri de dezvoltare diferite și dând prioritate construcției geopolitice, dar chestiunile nerezolvate la timp se răzbună (pp. 35-38). S-a trecut la euro, dar, în condițiile date, s-a ajuns ca multe țări, precum Grecia, să plătească din greu la marile bănci creditoare. În condițiile sărăciei de idei ce a survenit, la guvernare au fost aduși tehnocrați care nu rezolvă ceva, dar evidențiază dependența unor țări întregi de capitalul financiar internațional (p. 47).

„Domnia compromisurilor, care a reușit să țină Europa împreună decenii la rând, în pofida multor dări înapoi, nu mai dă rezultate – încă și mai rău: ea blochează de regulă orice soluționare a problemei” (p. 59). Așa stând lucrurile, orizonturile actualelor căutări întreprinse de oficialități pentru ieșirea din criză sunt, de fapt, închise. O schimbare radicală în Uniunea Europeană a devenit imperativă din motive imbatabile. Bunăoară, două viteze sunt în fapt, orice s-ar spune, realitatea: legitimitatea proiectului unificării europene nu mai este asigurată din momentul în care democrația nu a mai fost preocupantă, iar criza datoriilor publice, care a antrenat în criză zona euro, este doar simptomul unor crize mai profunde. Ea este, înainte de toate, o criză politică și una de încredere ce sapă adânc (p. 60). Evenimentele par

să compună „Al Treilea Război Mondial” în Europa. Ieșirea din el presupune o nouă emancipare, în vederea unei „comunități ce dispune de suficientă flexibilitate, legitimitate și de un sentiment al apartenenței” (p. 130). Europeanii ar trebui să se lămurească din nou, așa cum au făcut-o după Al Doilea Război Mondial, asupra „călătoriei împreună (*gemeinsame Reise*)” (p. 60). Nu există un „înapoi”, ceea ce se întrevide stârnește „angoasă”, avantajele situației create între timp nu sunt de neglijat, iar nevoia unei „conduceri” capabile este resimțită din ce în ce mai acut (p. 60).

Așa cum se știe, emanciparea a însemnat în istorie denunțarea forțelor și a instituțiilor care împiedicau desfășurarea liberă a oamenilor și punerea acestora pe picior de egalitate, încât să poată lua inițiative conform conștiinței, capacităților și voinței fiecăruia. De cine ar trebui emancipați acum europeanii? Evantaiul forțelor și al instituțiilor este larg, dar precis. Este vorba despre o emancipare în raport cu birocrăția amplă și inutilă care s-a instalat și vrea să se reproducă. Este vorba despre o emancipare în raport cu atotputernicia capitalului financiar. Este vorba despre o emancipare în raport cu optica ce nu vrea să vadă în neajunsurile economice substanța politică și chestiunile de încredere. Este vorba despre emanciparea în raport cu „nedeterminarea și nelimitarea proiectului european” (p. 70) și, în fond, cu sentimentul „nepuținței (*Ohnmacht*)” (p. 73).

Ar trebui observat, argumentează Geert Mak, că, în ochii cetățenilor ei, Europa nu promovează solidaritatea și dreptatea (p. 89). Acest fapt este de o gravitate care ar trebui să alarmeze, căci numai o comunitate ce are capacitatea de a integra oamenii, cu aspirațiile lor de dreptate, este durabilă. În pofida promisiunilor și a generoaselor auspicii sub care s-a format, Europa Unită de azi a devenit de fapt un „superstat superficial (*oberflächlicher Superstate*)”. „Nu s-a ajuns la un stat în format lărgit și la o structură federală, în condițiile în care, totuși, previziunea lui s-a împlinit. Efectiv, s-a instalat un fel de super-sistem deasupra Europei, care intervine tot mai adânc în viața cotidiană a fiecărui individ, care pune în joc chiar chestiunile identității noastre ca europeni și care, totuși, nu găsește vreun sprijin în cetățenii Europei și, mai rău, nici nu năzuiește la acest sprijin” (p. 88).

Pe scurt, „democrația interguvernamentală” la care s-a ajuns și „sistemul interguvernamental” ce conduce Europa Unită de azi sunt excedate (p. 98) de problemele existente. La o scrutare mai precisă, se constată că există o „eroare de concepere (*planning fallacy*)” în evoluția europeană din deceniile recente. Ea constă în „trei erori de construcție fatale: absența legitimării democratice curente; absența disciplinei, a controlului și a ierarhiei; absența unei strategii de părsire a UE” (p. 96). Aceste erori mai pot fi depășite regândind acum integrarea europeană din perspectiva integrării cetățeanului în stat și plecând de la un adevăr simplu: acolo unde statul nu aparține cetățenilor, nu te poți aștepta ca cetățenii să sprijine statul (p. 98). Geert Mak insistă asupra urgenței emancipării gândirii. El argumentează ideea după care „gândirea globalizantă (*globalisirenden Denken*)”, ce rezidă practic în aceea că se aruncă în capul oamenilor considerente generale inspirate de mișcarea sumar înțeleasă pe piață, spre a-i forța la integrare, nu rezolvă vreo problemă – nici economică, nici de altă natură. De aceea, astăzi este nevoie de emanciparea „gândirii dogmatice a pieței (*dogmatischer Marktdenken*)”, care a generat și întreține „una dintre cele mai antidemocratice mișcări, fără corespondent în istoria modernă” (pp. 108-109). Această gândire s-a instalat în Europa cu puține decenii în urmă, aidoma unui puci, iar acum este momentul trimiterii ei în istorie. Au trecut câțiva ani de la publicarea cărții *Ce se întâmplă dacă Europa eșuează*, a lui Geert Mak, iar argumentarea autorilor neerlandezi de prim-plan continuă pe liniile menționate. Am reactualizat lectura scrierilor autorilor europeni pentru că m-a interesat să văd cum se raportează analizele proprii (precum cea din A. Marga, *The Destiny of Europe*, 2011) la noile evoluții din Europa. Cum acești autori au mers mai departe decât enorma maculatură convențională ce se publică despre Europa Unită, i-am revăzut, desigur, și pentru a verifica dacă diagnozele, asemenea celei a lui Geert Mak, s-au învechit între timp. Nici vorbă! La noi, pe de altă parte, este luată mai curând în seamă o analiză venită din exterior decât cea indigenă, chiar dacă aceasta din urmă nu este mai prejos.

Firește, oricine poate aduce obiecții la orice susținere. Ca autor, nu este elegant să faci caz de ele decât dacă ai dat tu însuși analize pe

tema respectivă. De aceea, formulez, la rândul meu, două amendări. De pildă, nu este destul să semnalăm dependența monedei unice de premise politice și de încrederea populației – o analiză pe patru paliere – economie, administrație, politică și cultură –, fiind mereu mai precisă și concludentă, chiar dacă nu la fel de ascuțită în formulări. Apoi nu dă rezultate stigmatizarea României și Bulgariei că sunt corupte în grad înalt (p. 36). Poate fi un reproș justificat la adresa unor abordări, dar nu un stigmat pus aproape ca un act reflex!

Vreau să stărui asupra acestui din urmă aspect cu observația că se comit frecvent erori în analizele actuale, din țară și din afara ei. Prima eroare este circumscrierea selectivă a corupției. Aceasta nu este văzută în largimea ei. În definitiv, nu este tot corupție desemnarea de demnitari dintre funcționari mediocri pe criterii de rudenie, coterii, afiliere la rețele oculte? Nu înseamnă tot corupție malformarea durabilă a structurii de personal a instituțiilor de practici cleptocractice și reacția la încercări rezonabile de asanare? Nu înseamnă tot corupție aplaudarea instituțiilor când dau bani și reticența acolo unde nu se dau? A doua eroare, încă și mai importantă, este combaterea orientată a corupției, care îi minimalizează rezultatele. După toate indiciile, corupția va fi lovită, dar nu eradicată cu actuala strategie, în care s-a ajuns ca lupta anticorupție să fie orientată prin intervenții preferențiale din afară. Este, desigur, un fapt istoric că lupta sistematică împotriva corupției a fost lansată în vremuri recente de SUA și China, din rațiuni profunde. Dar nu putem să nu vedem – căci orice examinare atestă acest lucru – că în decada ce s-a scurs la noi corupția a înflorit tocmai în condițiile luptei dirijate contra ei. Destul să observi statistica infrafracțiunilor economice, comportamentul deținătorilor de funcții din orașe și județe, selecția personalului din universități și din alte instituții și unități publice, promovările din diferite sfere ale vieții pentru a-ți da seama de amploarea fără precedent, în istoria modernă a țării, a cleptocrației și a nepotismului. Se poate sesiza ușor că în niciun caz corupția nu se va diminua printr-o combatere dirijată. Fără să mai amintim că în această abordare nu s-a recuperat nici la această oră prejudiciile acuzate! Că în orice act de justiție, pentru a avea efect în societate, contează nu doar sentința, ci și calea pe care

s-a ajuns la ea! Că în combaterea cu succes a corupției se presupune o pregătire în drept ce urcă până la capacitatea de a înfăptui justiția! Fără să mai insistăm asupra faptului că rareori vreo țară ai cărei reprezentanți intervin în orientarea luptei anticorupție de la noi acceptă ca cetățenii ei să fie abordați de instanțele din România! Nu cumva lupta anticorupție din România și din Bulgaria este folosită ca un clișeu, foarte costisitor pentru acestea, spre a le ține la respect! Nu cumva s-au creat societăți democratice, dar, treptat, acestea au fost luate prizoniere de către coterii și rețele și au devenit societăți nesigure?

A treia eroare este trecerea sub tăcere a soluțiilor mai profunde în combaterea corupției. Aceasta este uneori individualizată, dar, în multe cazuri, ține de rețele întregi. De curând, chiar o autoare din sfera administrației americane a documentat plenar observația că ceea ce pare corupție internă are în mod frecvent sponsori din altă parte. Aș prelungi observația cu aserțiunea că doar forțele, legislația și instituțiile democratice ale țării respective pot avea rezultate durabile în lupta cu flagelul corupției. Nu ignor importanța cooperărilor internaționale în materie, dar cine vrea să rămână responsabil nu poate să nu observe că lupta anticorupție se duce în zilele noastre într-un fel care o compromite. Nu poți face ca oamenii să respecte legile dacă disprețuiești instituțiile democratice, atâtea câte sunt, ce le încadrează viața. Democrația și meritocrația sunt condiții, nu atât de îndepărate pe cât le par unora, ale respectării legilor.

Dar analize de felul celei a lui Geert Mak sunt de examinat și sub un alt aspect decât acela al unor insuficiențe sau al preluării unor clișee, în locul examinării temeinice. Ele își asumă să constate lucid, dincolo de optimismul de serviciu al birocrăției europene, ceea ce se petrece efectiv. Geert Mak a sesizat că este vorba despre un proiect care este periclitat dinăuntru, de lacune tot mai perceptibile, și că trebuie gândite alternative de ieșire din criză. Să identifiți în fiecare moment alternative este de preferat oricărui dogmatism. Sub acest aspect, ar fi multe de făcut și în societatea noastră, unde blocajul, impasul, dezorientarea lovesc pe o prea mare suprafață. Acestea culminează cu impasul general – cea mai organizată confuzie a valorilor

din istoria modernă a țării, ce are printre răsfrângerii declinul pregătirii și selecția eronată a decidenților. Rămânând la tema Uniunii Europene, aș spune că este uimitor cât de reduse sunt cultura și anvergura celor care răspund de integrarea europeană la Externe, la Integrarea Europeană și în alte instituții. A văzut cineva vreo analiză sau vreo observație care să ducă înainte ori vreun proiect de Doamne-ajută la cei desemnați? Mă tem că, dacă s-ar face un test, s-ar observa că un student s-ar descurca mai bine, iar un fermier sau un simplu lucrător s-ar dovedi mai perspicace. Nu ar fi cazul să se pună piedică vastei nepregătiri a personalului și mimării unui paneuropenism de ocazie? Să i se pună stavilă într-un moment în care Europa multiplelor viteze reintră pe agenda deciziilor, iar diferențele dintre țări interesează mai mult acum, decât în entuziasmul de acum douăzeci de ani.